

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA
YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

A PROJECT OF RELATED TO HOMELESS CHILDREN IN TURKEY
DURING II. WORLD WAR

Arş. Gör. Makbule SARIKAYA*

Türkiye; II. Dünya Savaşı'nda stratejik mevkisinin önemi dolayısıyla, gerek müttefiklerin gerek Mihver'in Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için ciddi baskılara maruz kalır. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye, altı yıl süren ve kırk milyondan fazla insanın canına malolan bu savaşta tarafsız kalmayı başarır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalarak sıcak bir savaş yaşamaz; fakat buna rağmen savaşın sosyal ve ekonomik tahribatlarından da kendisini kurtaramaz. Ne zaman biteceği belli olmayan savaş ortamındaki bir ülkenin iç ve dış ekonomisinde bazı istikrarsızlıklar ve sorunlar yaşanması da olağandır. Savaş zamanının bildik manzaraları olan uzun kuyruklar, vergiler, birtakım yeni kanun ve düzenlemeler, Türkiye'de sosyal ve ekonomik huzursuzluğu gidemeye yetmez. Özellikle şeker, tuz, kibrit, sabun, yağ gibi temel ihtiyaç maddelerinin bulunmaması ve bazı istifçilerin bu ürünleri istiflemeleri halk arasında ciddi sorunlar yaratır. Bilindiği üzere 1940 yılının başlarından itibaren ekonomide karşılaşılan güçlükler karşısında Milli Korunma Kanunu kabul edilir 1943 yılında Varlık Vergisi kanunu¹ ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılır.²

II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda, Türkiye'de özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde bazı sosyal problemler artmaya ve daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlar. Savaş yıllarında bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bir

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tanhi Enstitüsü, Erzurum

¹ **Düştur**, XXIV, s. 9 (kanun no: 4305), Resmi Gazete, 5255

² **Düştur**, XXIV, s. 1323 (kanun no: 4429), Resmi Gazete, 5423

takım sosyo-ekonomik sıkıntıların meydana gelmesi doğal bir durumdur. Durumu dönemin en yetkili ağızlarından biri olan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 1 kasım 1943 de TBMM'in açılış konuşmasında şu şekilde dile getirir: "Dünya harbinin sıçratığı zorluklar, darlıklar ve hatta tehlikeler gün geçtikçe artmaktadır."

Savaş yıllarında İstanbul gibi büyük kentlerin ekonomileri önemli ölçüde etkilenmiştir. Yetişkin erkeklerin büyük bir kısmının silah altına alınmasıyla üretimdeki güç azalmış, şehir ekonomisindeki iase ve tüketim gereksinimleri artmış ancak bu tüketim maddeleri kolay temin edilememiştir. Savaş ortamında dış ticari dengelerin olumsuz şekilde etkilenmesiyle mal darlıklarının ortaya çıkması ve ülkede önemli yatırımların da askıya alınmasıyla azalan üretim ve daralan ithalat ortamı kent ekonomisinde sıkıntılar yaratmıştır. Ortaya çıkan sıkıntılardan toplumun memur, işçi gibi ücretli çalışan kesimi olumsuz etkilenmiştir.³

Ekonomik problemlerin sosyal problemleri tetiklediği kabul edildiğinde, sorunların çözümünde bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal adaletin sağlanmasına yönelik yapılan bazı düzenlemeler çözüm olmamış ve artan enflasyon, karaborsa ve buna dayalı spekülasyon, geniş halk kitlesinin günlük yaşamını olumsuz yönde etkilemiştir.⁴ Bütün bu sosyo-ekonomik sıkıntıların yanında bazı salgın hastalıklar da özellikle büyük şehirlerdeki halkı endişelendirmiştir.

Savaş yıllarında yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar içinde 1940'lı yılların başında beliren bir problem de, İstanbul'da özellikle sosyo-ekonomik sıkıntılardan dolayı sokağa düşen kimsesiz çocukların sayılarındaki artıştır. Her zaman her ülkede görülebileceği gibi harp, kıtlık ve işsizlik gibi bazı durumlarda kimsesiz çocukların sayılarında önemli artışlar olur.⁵ Türkiye'deki büyük şehirlerden biri olan İstanbul'un nüfus yoğunluğunun fazla olması, İstanbul'un söz konusu sıkıntıları diğer illerden daha fazla yaşamasına neden olmuştur.*

³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, II, İstanbul, 2002, s. 30-31

⁴ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, II, İstanbul, 2002, s. 20

⁵ **Cumhuriyet Arşivi**, Dosya: 203120, Fon : 30.10.0 Yer: 179.236.11. s. 1

* 1940 yılına ait verilere göre; Türkiye'nin nüfusu, 17.820.000 olup İstanbul'un nüfusu, 749.000 idi. 1945 yılına ait verilere göre, Türkiye'nin nüfusu 18.729.000 iken, İstanbul'un nüfusu 860.000 idi.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

191

Savaş yıllarında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul merkezi, "İstanbul'da gecenin geç vakitlerinde pejmürde kıyafetlerle yalın ayak dolaşan birçok serseri çocuğun bir kısmının dilencilik ettiği, bir kısmının gazete sattığı ve bir kısmının da ya küfecilik yada hamallık yaptığını ve sokaklarda yaşadığını" tespit ederek bu konuda bir proje hazırlayıp, konuyu 1941 yılındaki kongresinde ifade etmiştir.⁶ Kurumun İstanbul Merkezinin 1942-43 yılındaki kongre raporlarında da projenin hazırlanıp uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Kongre raporundan anlaşıldığı üzere, 1941 yılında toplanan Umumi kongre dolayısıyla Ankara'ya giden Dr. Fethi Er, İstanbul çocuklarının durumunu cumhurbaşkanına iletmış ve Cumhurbaşkanı da gereken tedbirleri alma konusunda ilgili yerlere emirler vermiştir. İstanbul sokaklarında serseri bir halde dolaşan bu kimsesiz çocukların sayısı, menşei, aile durumu, niçin sokağa düştüğü ve neler yapılabileceğinin akademik bir şekilde tespit edilmesi cumhurbaşkanınca da uygun görülmüştür.⁷ Yapılan toplantılardan sonra ve yoğun çalışmalar neticesinde esaslı tetkikler yapılmış ve Proje hazırlanması için tahkikat fişleri hazırlanmış, istatistik cetvelleri oluşturulmuş ve nihayet kapsamlı bir proje hazırlanmıştır.

Kurumun İstanbul merkezi tarafından yönlendirilen ve sekiz ay süren bu çalışmaya, kurumun yanı sıra İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar'ın önderliğinde İstanbul zabıtasının ve İstanbul öğretmenlerinin de katkıları olmuştur. Aynı şekilde gazetelerin de konuya duyarlılık gösterdiği bu çocuklar ve yapılan çalışmalarla ilgili yayın yaptığı bilinmektedir.⁸

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi tarafından yapılan İstanbul Serseri Ve Satıcı Çocuklar Projesi için hazırlanan "İstanbul Sokaklarında serseri bir şekilde dolaşan ve seyyar satıcılık yapan küçük çocukların şahsi ve

⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun İstanbul Merkezi 1940-1941 yılı Kongresinde Okunan Umumi Rapor, İstanbul, 1942, s. 14

⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun İstanbul Merkezi 1942-1943 yılı Kongresinde Okunan Umumi Rapor, İstanbul, 1943, s.3-4

⁸ TÇEK İstanbul Merkezi 1942-1943 yılı Kongresi ..., s.5

ailevi durumlarını tespit eden tahkikat fiş" 9leri çocuğun ailesinin ve hanenin durumunu detaylı olarak değerlendiren soruları içermektedir. Fişler; çocuğun durumu, ana ve babanın durumu ve ailenin durumu olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiş olup, çocuğun durumuna ilişkin on dokuz, ana ve babanın durumuna ilişkin on sekiz ve ailenin genel durumuna ilişkin sekiz soru bulunmaktadır.

Bu tahkikat fişlerinde çocuklara sorulan on dokuz soruda; çocuğun adı ve soyadı, doğum yeri ve tarihi, çocuğun ne iş yaptığı, günlük, haftalık ve aylık kazandığı paranın miktarı, ailesine yardım edip etmediği, yardım ettiği takdirde kaç parasını ailesine verdiği, çocuğun okul durumu, okuyup yazma bilip bilmediği ve derecesi, okula gönderilmemiş ise sebebi, çocuğun nüfus kağıdının olup olmadığı, başka kardeşi olup olmadığı, diğer kardeşlerinin isim ve yaşları, diğer kardeşlerinin ne iş yaptıkları, kazandıkları paranın miktarı (günlük, haftalık ve aylık), çocuğun karakola sevk olunduğu zamanki kıyafeti ile ilgili bir takım bilgiler istenmektedir.

Tahkikat fişlerinde "Ana ve Babanın Durumu" başlıklı kısımda on sekiz soru bulunmaktadır. Ana ve babanın durumuna ilişkin sorulan sorular; ana ve babanın ad, soyad, yaş, doğum yeri, ana ve babanın ne iş yaptığı, iş adresi ve ne kadar kazandığı (günlük, haftalık ve aylık), ana ve baba ayrı iseler ne zamandan beri ayrı oldukları, üvey anne veya baba olup olmadığı, üvey ana veya baba var ise bunların adı, yaşı, doğum yeri, ne iş yaptığı, iş adresi ve ne kadar kazandığı (günlük, haftalık ve aylık), ana ve babanın alkolik ve diğer uyuşturucu maddeler kullanıp kullanmadığı ve ana ve babanın ahlaki durumunun tedkiki ile ilgili maddelerden oluşmaktadır.

Tahkikat Fişlerinin üçüncü bölümünde "Ailenin Umumi Durumu" başlıklı son bölümde yer alan sekiz soruda; oturdukları yerin semti ve adresi, oturdukları yerin türü (ev, han, köprü altı, medrese vb) oturdukları binanın kime ait olduğu, kira ile oturdukları takdirde kaç lira kira verdikleri, ana ve babaları olmadığı takdirde evdeki haminin kim olduğu, bu haminin ismi, yaşı, ne iş yaptığı ve ne

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

kadar para kazandığı, bütün aile efradının çalışarak kazandığı paradan başka bir gelirin olup olmadığı, bütün aile efradının çocuklarla birlikte toplam gelirinin miktarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Oldukça kapsamlı sorulardan oluşan, çocuğu ve yaşadığı ortamı maddi ve manevi yönleriyle değerlendirmeyi hedefleyen bu tahkikat fişlerinde ilgili çocuğun bir fotoğrafı bulunmaktadır. Fişte belirtilen nottan da anlaşılacağı üzere, sorulan sorulara çocuktan cevap alınamıyorsa ilgili haneler boş bırakılmaktadır.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi tarafından hazırlanan tahkikat fişleriyle iki bin sekiz yüz kırk sekiz çocuğun durumu kayıtlara geçirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde "İstanbul sokaklarında serseri bir şekilde dolaşan ve seyyar satıcılık yapan küçük çocukların şahsi ve ailevi durumlarını tespit eden İstatistik cetveli"¹⁰ dört sayfa olarak hazırlanmıştır. Oldukça kapsamlı tasniflere yer verilen istatistik cetveli on dört bölüm ve yüz on beş alt gruptan oluşmaktadır.

Bu tasnife göre iki bin sekiz yüz kırk sekiz adet çocuktan, üç yüz otuz ikisi kız, iki bin beş yüz on altısı erkektir. Başka bir ifadeyle İstanbul sokaklarında serseri bir halde dolaşan çocukların %88'i erkek ve %12'si kız çocuğudur. Bu istatistik cetvelinde çocuklar; yaşlarına, etnik kökenlerine, yaptıkları iş, meslek ve okul durumlarına, günlük kazandıkları para miktarına, kazandığı parayı ailesine verip vermeme durumuna, ana babalarının durumuna, yaşadıkları yerlere, ana ve babalarının kazançlarına, kardeş adetlerine ve bu kardeşlerin yaş ve okul durumlarına, çocukların doğdukları coğrafi bölgelere, babalarının doğdukları coğrafi bölgelere, annelerinin doğdukları coğrafi bölgelere göre, ev durumu ve çalışan çocuğun yardımıyla elde edilen gelirlerin miktarına göre on dört bölüme ayrılmıştır.

Tahkikat fişlerinin değerlendirilmesi ve istatistiklerin çıkarılmasından sonra hazırlanan proje, İstanbul sokaklarında serseri dolaşan ve seyyar satıcılık yapan kimsesiz çocukların durumunu akademik bir şekilde tespit etmek maksadıyla

¹⁰ SHÇEK Arşivi

yapılmıştır.* Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Merkezi ve bütün şubelerinin, zabıta kuvvetleriyle iş birliği yaptığı projede, elde edilen sonuçlar ışığında, sokağa düşmüş bu çocukların kurtarılması hakkında düşünceler ve önleyici tedbirler sıralanmıştır. Proje sekiz aylık yoğun, kapsamlı ve titiz bir araştırma sonucunda hazırlanmıştır.

On sayfadan oluşan bu proje kapsamında, İstanbul sokaklarında tespit edilen 2.848 çocuğun tahkikat fişlerinden alınan neticelere göre bu çocuklar birkaç sınıfa ayrılmıştır. Projede Çocuklar, onları sokağa düşüren sebeplere göre dokuz sınıfa ayrılmıştır. Buna göre;

- 1- *Anne ve Babası hayatta olan çocuklar:* Bu çocukların anne ve babası olmasına rağmen ailenin geçim güçlükleri çekmesinden dolayı çocukların da çalışmak zorunda kalması.
- 2- *Bakacak kimsesi olmayan çocuklar:* Bu çocukların anne ve babaları sabahtan akşama daimi surette çalıştıklarından, çocuklarıyla ilgilenecek zamanları olmamakta ve bakacak kimseleri olmayan çocuklar zamanla sokağa düşebilmekte.
- 3- *Anne ve Babasını kaybetmiş çocuklar:* Anne ve babasını kaybettikten sonra kimsesiz kalan çocuklar akraba ve komşu nezaretinde olsalar bile geçim güçlükleri karşısında hayatlarını kazanmak maksadıyla sokağa düşebilmekte.
- 4- *Üvey anne ve üvey baba elinde kalan çocuklar:* Öz anne veya öz babasını kaybettikten sonra üvey anne veya baba ile yaşamak zorunda kalan çocuklar evde gördükleri muamelelerden dolayı sokağı seçmek zorunda kalabilmekte.
- 5- *İlk okula gittiği halde çalışan veya dilenen çocuklar:* Dar gelirli bazı ailelerin çocukları okuldan geldikten sonra, aileye ekonomik destek niyetiyle gazete veya işporta mallar satmakta veya dilenmekte.

* SHÇEK Arşivi'nde mevcut olan "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi"nin üzerinde proje bitiş tarihi olmadığından tahmini tarih verilebilir. Bu tarihi 1942 olarak belirtmek mümkün.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

195

- 6- *Aile geçimsizleri ve ilgisizlik yüzünden sokağa düşen çocuklar:* Aile içindeki geçimsizlik veya kötü muamele ve ilgisizlikten dolayı çocuğun sokağa düşmesi söz konusu olabilmekte.
- 7- *Doğuştan problemlili ve psikopat çocuklar:* Yaradılış itibariyle mütereddi, psikopat, saralı, hasta ve anormal olan çocukların buldukları muhitten dışlanarak sokağa itilmesi neticesinde bu çocuklar serseri olarak sokaklarda dolaşmakta.
- 8- *Sokak mahsulü çocuklar:* Anne ve babası tam anlamıyla serseri, hürsüz, yankesici, sarhoş, kumarbaz olup yersiz yurtsuz olarak ve gelişi güzel dünyaya getirilen çocuklar sokaklarda gözlerini dünyaya açmaktadır. Bu çocuklar da ana babaları gibi sokakta yaşamaktan başka şansa sahip olmamakta.
- 9- *Teşkilat dahilinde fena bir şekilde istismar olunan çocuklar:* Bazı topal, kör, yaralı niteliklere sahip çocuklar kötü niyetli kişilerden oluşan teşkilatlarca Anadolu'nun çeşitli yerlerinden alınarak İstanbul sokaklarına bırakılmaktadır. Bu dilenci çocukların kazançlarını bu teşkilat üyeleri almakta.¹¹

Projede, çocukları sokağa düşüren sebepler belli başlıklar altında toplandıktan sonra bu çocuklar için alınması gereken tedbirler ise üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu tedbirler başlıklar altında özetlenecek olursa:

- 1- Mevcut vasıtalarımızdan yararlanarak alınması lazım gelen tedbirler
- 2- Az para harcamak suretiyle alınacak tedbirler
- 3- Çok Para Sarf etmek suretiyle alınacak tedbirler

1- Mevcut vasıtalarımızdan yararlanarak alınması lazım gelen tedbirler:¹²

Bu tedbirlerin alınacağı çocuklar, sokağa düşmüş ve sokaklarda çalışanlar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu çocukların büyük bir kısmı dilenci ve serseri olmadığı halde ailelerinin ekonomik güçlüklerinden dolayı onlara destek için

¹¹ "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi", s. 1-2

¹² "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi", s. 2

sokaklarda çalışmak durumunda kalmaktadır. Ahlakları tamamen bozulmamış bu çocuklar, şartlardan dolayı okulu terk etmekte; ama fırsatları olursa okumak istemektedirler. Dolayısıyla bunlar az bir çabayla sokaktan kurtarılabilir. ilkokula gitme mecburiyeti olan 6-12 yaş arası çocukların pansiyonlara veya geceli mekteplere yerleştirilmesiyle ve İstanbul'daki okullara dağıtılarak eğitimleri gerçekleştirilebilir.

İstanbul'daki geceli pansiyonlara vilayet ve belediye bütçesinden ve hayır cemiyetlerinin kendi bütçelerinden ayırdıkları bir tahsisat ile öğrenci kayıt edilerek bu çocuklar sokaktan kurtarılabilir.

2- Az para harcamak suretiyle alınacak tedbirler:¹³

Bu şekilde İstanbul'da vilayete ve belediyeye dahil olacak (Sokak Çocuklarını Kurtarma) bir büronun kurulması gerekmektedir. Bu büronun ücretli bir müdürü, katibi, muhasebecisi ve daktilografı olacaktır. Bu büronun vazifesi; sokağa düşmüş çocukların bütün ahvali ile yakından ilgilenmek, sokağa niçin düştüklerini araştırmak, ıslah edilebilecekleri ve zaruretlerden dolayı sokağa düşenleri kurtaracak çareler aramaktır. Bu çarelerin en başında, İstanbul'da mevcut fabrika, sanayi kuruluşu ve ticarethanelerde çocuklara uygun iş bulunması düşüncesi gelir. Bunun için özel bir talimatname hazırlanabilir ve çocuklar uygun yerlere yerleştirilebilir. Çocuk ilgili yere yerleştirildikten sonra büro, onların maddi ve manevi her türlü durumuyla ilgilenecek ve çocuğun ailesi ile de yakın diyalog içinde olacaktır.

İlgili müesseselere dağıtılmadan önce sokaktan toplanan çocuklar bir ıslahhanede, ruhi eğilimlerine, sanata karşı yeteneklerine ve kötü huylarından vazgeçip geçemeyeceklerine göre sınıflandırılmak için bazı etütlere tabii tutulacaklardır. İşyerinden kaçan veya hırsızlık yapan çocukların durumları araştırılarak gerekli görüldüğünde onları, bu husus için kurulmuş olan ıslah müesseselerine göndermek gerekir. Sokağa düşmüş çocukların büyük bir kısmı gazete veya işporta mallar satarak kazanç sağladıklarından dolayı, gazete

¹³ "İstanbul Serseri Ve Satıcı Çocuklar Projesi", s.4

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

197

yetkililerinin, fabrika veya ticarethane sahiplerinin bu malları çocuklara satılmasına engel olması gerekmektedir. Sokaktaki çocuğa acıyıp yardım elini uzatmak isteyen vatandaşların, Sokak Çocuklarını Kurtarma bürosuna müracaatlarının daha yararlı olacağı yönünde halkı aydınlatıcı bilgilerin gazetelerde yayınlanması gerekmektedir. Aynı zamanda zabıta kuvvetlerinin sokakta bulduğu veya yakaladığı çocuğu, "Sokak Çocuklarını Kurtarma Bürosu"na getirmesi mecburidir.

- Kurulacak Sokak Çocuklarını Kurtarma bürosu, zengin aileler nezdine evlatlık vermek suretiyle, hem çocuğa ihtiyacı olan ailelere hem de aileye ihtiyacı olan çocuklara yardım etme imkanı bulabilecektir. Büro, bu çocukların durumlarını sık sık kontrol ederek suiistimalleri engellenecektir.

3- Çok Para Sarf etmek suretiyle alınacak tedbirler:¹⁴

Bu tedbirlerin en önemlisi, İslahhanelerin kurulmasıdır. Amerika'da ve Avrupa'da büyük şehirlerde açılan ve başarıyla idare edilen ıslahhanelerin Türkiye'de de açılması gereklidir. Bu kuruluşlar, sokağa düşmüş serseri bir hayat yaşayan çocukları topluma kazandıracak ve hatta onları birer sanatkar olmasına fırsat verecek kadar iyi organize edilmelidir. Kuruluşa gelen bu tür çocukların, ilk önce çocuk psikolojisinden anlayan bir uzman tarafından ruhi durumları değerlendirilmelidir. Bu İslahhanelerin gayesi ülkemizin çok ihtiyacı olan küçük sanatlara (tesviyecilik, terzilik, ayakkabıcılık, duvarcılık, boyacılık, marangozluk v.b) eleman yetiştirmektir. Çocukların durumlarına göre bu çalışma atölyelerini dört ayrı pavyon/daire şeklinde tasnif edilebilir. Buna göre;

A pavyonu; çocuğun götürüldüğü ilk yer olan bu gözlem dairesi sıkı bir disipline sahiptir. Burada, çocuklara yapılacak ferdi uygulama ve tedavi tarzı tespit edilip takip edilecek bir yola karar verilir. Çocukları sokağa düşüren sebepler akademik bir şekilde araştırıldıktan sonra çocuğun hangi meslek sahasında çalışacağına karar verilir. Bu pavyonda çocukların durumlarını tetkik

¹⁴ "İstanbul Serseri Ve Satıcı Çocuklar Projesi", s. 5-8.

edecek ve onlarla ilgilenecek nitelikte ruh ve sinir hastalıkları doktoru, pedagoğ ve sosyolog bulunmalıdır.

B pavyonu; burada aile ortamına benzer bir ıslah ve terbiye verilerek onlara manevi ve ruhi bir rehberlik yapılması amaçlanmaktadır. Burada 8-9 ay kadar devam eden çalışmalar neticesinde çocuğun durumunda bir düzelme olmaz ise çocuk tekrar A pavyonuna gönderilir.

C pavyonu; Derece derece serbesti kazanan çocuklar burada sıkı kontrolden uzaklaştırıldıkları için kendilerini idare etmeye çalışacak ve kendi işleriyle meşgul olacaklardır. Burada çocukların, sanat mesleklerini öğrenmesi, fikri, ruhi ve sosyal terbiyelerini geliştirmesi, bedeni gelişmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çocukları pratik hayata hazırlayan bu pavyonda çocukların bir tasarruf sandığı kurmaları da sağlanmalıdır.

D Pavyonu; sokaktan ve serserilikten gelen çocuğun normal hayata geçtiği bu pavyonda çocuklara serbestlik verilmiştir. Bu pavyondaki çocuklar, haftanın belli günleri iş için dışarı çıkmakta, gündelik almaktadırlar. Bu yarım serbestiye sahip çocukların olgunlukları bir yıl takip edilir. Çocuğun normal hayata uyumundan emin olunduktan sonra çocuk hayata atılabilir.¹⁵

Projede, ıslahhanenin mali yönüne ilişkin hesaplamalar bin çocuk esas alınarak yapılmıştır. Islahhanede tesis edilecek küçük sanatlar için gerekli atölye malzemelerin fiyatlarından bina inşa malzemesinin fiyatına kadar gerekli hesaplar yapılmıştır.

Projede, bu çocuklar için gerekli önlemler alınmaz ise bir iki yıl içinde sokaklarda dolaşan büyük bir çocuk kütesinin var olması tehlikesi vurgulanmıştır. Projenin sonunda "Önleyici Tedbirler"¹⁶ başlığı altında sonuç niteliğinde bazı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre; İstanbul'da yapılan tetkikat ile anlaşılmıştır ki, çocukların büyük bir çoğunluğunun sokağa düşmesinin en büyük nedeni, çocukların okula gidemeyecek durumda olmaları, ailelerine yardım maksadıyla küçük yaşta seyyar satıcılığa başlamalarıdır. Bu durumda alınması gereken bazı tedbirler olmalıdır.

¹⁵ "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi", s 8

¹⁶ "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi", s. 9-10

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

199

Öncelikli tedbir ise; ekonomik durumu kötü aile çocuklarının okumalarını kolaylaştırmaktır. Özellikle geceli mekteplere bu çocukların girmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

İkinci tedbir; ilk okulun okunması mecburiyetini getiren kanunun sıkı şekilde uygulanması sağlanmalı aynı zamanda çocuklarını okula göndermeyen aileler hakkında zaruri önlemler alınmalıdır.

Üçüncü tedbir; çocukları himaye edecek etkin kanunların varlığına ihtiyaç vardır. Bu himaye kanunlarında, on iki yaşından küçük çocukların seyyar satıcılık yapmaları ve fabrika veya benzer yerlerde çalışmaları kesinlikle yasaklanmalı ve yasağa uymayanlar şiddetle cezalandırılmalıdır. Çocukların çalışmalarına ilişkin yeni hükümlerin uygulanmasına yardımcı olmak maksadıyla basında konuya yer verilmeli ve küçük faydalı broşürler hazırlanarak dağıtılmalıdır.

Dördüncü tedbir ise; bütün tedbirlerin alınmasına ve kanunların uygulanmasına rağmen bazı ailelerin tutumlarından dolayı sokağa düşen ve hiç kimsesi olmayan çocuklar için onları kurtaracak, fazla masraf gerektirmeyen küçük yurtların tesisinin gerekli olduğuna, bu küçük yurtlarda düşkün ve kimsesiz çocukların daimi surette himaye edilip sokağa düşmelerinin önlenmesidir.

Akademik bir tarzda hazırlanan bu proje, bitirildikten sonra konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşturulan komisyonlarca görüşülmüş ve bazı kararlar alınmıştır. 19 Aralık 1944 günü toplanan CHP Meclis Grubu'nun oturumunda Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen tarafından verilmiş olup kimsesiz, yoksul ve aylak çocukların durumu üzerinde ilgili bakanların aydınlatıcı izahatını isteyen soru önergesi üzerine verilen izahat ve yapılan tartışmalardan sonra Meclis Grubu'na 23 milletvekilinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon ilk toplantısını 22 Aralık 1944 de yaparak çalışmalarına başlamıştır. Komisyon beş ay içinde on beş kez toplanarak; önce ilgili bakanlıklar tarafından gönderilen ve daha sonra görevlendirilmiş komisyon üyelerince verilen raporları okuyup incelemiş; bu konu üzerinde yapılmış çeşitli yayınları, Milletler Cemiyeti Yetkili Komisyonunca alınmış kararları gözden geçirmiştir. Komisyon, kendisine baş vuran vatandaşların fikir ve önerilerini ve yetkili memurların fikirlerini alarak varılan sonuca göre

meselenin bütün esaslarını içeren bir rapor hazırlamayı ve ayrıca davanın kolayca halledilmesini sağlayacak bir program ve Hükümetçe yapılması ve alınması gerekli işler ve tedbirlerin kanuni şemasını gösteren bir tasarı da vücuda getirip rapora ekleyerek bunu Yüksek Başkanlığa sunmayı kararlaştırmıştır.¹⁷

Sunulan on yedi sayfalık raporu, on sayfalık bir program takip etmiş ve nihayet bir sayfalık bir komisyon teklifi ile kimsesiz, bakımsız, yoksul ve aylak çocukların korunma ve yetiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ortaya konulmuştur. Komisyonun hazırladığı otuz sayfalık bu rapor, program ve teklif kısaca değerlendirildiğinde; kimsesiz, aylak ve serseri çocuklarla ilgili meselenin detaylarına inildiği ve özellikle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na ve belediyelere bazı ödevler yüklendiği görülmektedir.

Oldukça içerikli hazırlanan komisyon raporunun son bölümünde yer alan komisyon teklifinde ise sekiz maddelik bir kanun tasarısı sunulmuştur. Genel anlamda bu kanun tasarısında; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilmiştir.¹⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı konuyla ilgili önemli görevler üstlenmek durumunda olduğundan; CHP meclis grubu komisyonu raporuna karşı bakanlığın fikir ve değerlendirmelerini içeren bir yazıyı CHP genel sekreterliğine vermiştir.

Sağlık Bakanı Sadi Konuk imzalı 16 Ekim 1945 tarihli yazıya ilave edilen "Kimsesiz Yoksul ve Aylak Çocuklar Konusu Üzerinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Maruzatıdır"¹⁹ başlıklı beş sayfalık yazıda konuyla ilgili bazı değerlendirmelere yer verilmiştir. Bakanlık, konuyla ilgili yurt içinde yaptığı inceleme ve araştırmalar ile yabancı ülkelerdeki durum ve hareket şekillerini inceledikten sonra kimsesiz ve kimsesiz addedilen çocukları tanımlamıştır. Tanımlamalardan sonra bu çocuklar için bakanlığın hazırladığı bir hareket planı; "Kimsesiz çocuk sefaleti ile mücadele" ve "metruk çocuklar"²⁰ başlıklı iki bölümde anlatılmıştır. Bakanlık, komisyonun önerilerini kabul etmekle birlikte, mektep sanatoryumları kurulmasını ve bu davayı bütünüyle kapsayacak nitelikte anne ve çocuk himayesinin sağlayacak yeni bir teşkilat oluşturulmasını önermektedir.

¹⁷ Cumhuriyet Arşivi, Fon: 490.01. Yer: 266.106.2, s.1

¹⁸ Cumhuriyet Arşivi, Fon: 490.01. Yer: 266.106.2, s. 30

¹⁹ Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 203120, Fon : 30.10.0 Yer: 179.236.11.s 1-5

²⁰ Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 203120, Fon : 30.10.0 Yer: 179.236.11. s .3-5

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK KAPSAMLI BİR PROJE

201

Komisyounun uzun çalışmaları sonunda verdiği rapora göre hazırlanan Kanun tasarısından sonra nihayet 1949 yılında Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun hazırlanmıştır.²¹

Komisyounun sunduğu ve sekiz madde olarak hazırlanan teklif, dört yıl sonunda komisyounlarda incelendikten sonra²² bir geçici madde olmak üzere toplam otuz üç madde olmuş ve 23 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanun, Türk medeni kanununda belirtilen esaslar çerçevesinde konuyla ilgili çocukların bakım ve korunmasına ilişkin kanuni hükümlere yer verilmiştir. Başlıca sorumluluğu; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına, mahalli idarelere, ve Milli Eğitim Bakanlığı'na veren kanun, 15 Mayıs 1957 yılında 6972 kanun²³ numarasıyla yeniden düzenlenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı boyunca şiddetlenen mahrumiyet ve sıkıntılar genellikle dar gelirli aileleri de etkilemiş, hızlı şehirleşme, kötü iskan ve kötü beslenme koşulları en fazla çocuklara tesir etmiştir. Çocuklar bir milletin ümidi ve teminatı olduğundan, nitelikli yetiştirilmiş sağlıklı bir kuşak, ülke geleceği için çok önemlidir. Savaş sonrası çağdaş dünyanın bazı sosyal meseleler konusunda aldığı tedbirler ve sosyal hizmet alanındaki gelişmeler karşısında, Türkiye'de de sosyal hizmet bünyesinde çocuklara yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Savaş yıllarında hüküm süren sıkıntılardan dolayı artan kimsesiz ve serseri çocukların sayısı ve onların problemleriyle ilgili ortaya çıkan sorunların haline dair önemli gayretlerden biri "Kimsesiz ve Serseri Çocuklar Projesi"dir. Türkiye'deki kimsesiz ve serseri çocuklara ilişkin olarak yapılan çalışmalar arasında, birçok niteliği ile bu projenin ilk olduğunu söylemek mümkün. Projenin fikri safhasından kanun haline gelinceye kadar geçen süre yaklaşık on yıldır. Proje hazırlandıktan sonra birtakım komisyounlarca yıllarca görüşülmüş, fikirler ve önerilerle geliştirilmiş ve nihayet 1949 yılında bir kanun vücuda getirilmiştir. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun'un ortaya çıkmasında, bu proje bir başlangıç niteliğindedir.

²¹ **Düştur**, XXX, s. 1028-1033, (Kanun no: 5387) Ankara, 1949; Resmi Gazete, 7217

²² **Cumhuriyet Arşivi**, Dosya: 71-746, Fon : 30.18.1.2 Yer: 112.93.1.

²³ **Düştur**, XXXVIII, s. 12711277, (kanun no. 6972), Ankara, 1957, Resmi Gazete, 9615

ÖZET

II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik problemler Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu problemlerinde etkisiyle kimsesiz çocukların sayısı artmıştır. Büyük bir şehir olan İstanbul'da sokağa düşen bu kimsesiz çocuklarla ilgili olarak bir proje hazırlanmıştır. Bu projede çocukların niçin sokağa düştüğü ve nasıl sokaktan kurtarılabilceği ele alınmıştır. Kapsamlı hazırlanan proje 1949 yılında kabul edilen "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun"a temel oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: II. Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kimsesiz çocuk, Serseri çocuk, Korunmaya muhtaç çocuk

ABSTRACT

During The Second World War society and economic problems exiting influenced Turkey. The number of the homeless children increased because of these problems. In İstanbul, a large city in Turkey, a project was prepared for the homeless children who lived in the street.

At this project the fact that why the children lived in the streets could be rescued from the street was handled. The project prepared in a detail way be came apiorer to "The law about the children needed to be saved" in 1949.

Key Words: During II. World War Turkiye, Homeless children, Vagabond Children, The children needed to be saved